

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 94(477) «18»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-33-83-89>**Ірина Кривошея**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: iiivahnuk@i.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8691-5858>ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/X-2583-2019>Scopus-Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218539738>**Київський митрополичий хор у XIX столітті: реконструкція одягу півчих**

Анотація. Мета – проаналізувати відому інформацію про основні предмети чоловічого гардеробу міщан у XIX столітті та порівняти її з відомостями про одяг хористів. Відтворити образи урочистого вбрання півчих Київського митрополичого хору за допомогою писемних архівних та візуальних (картин і фото) джерел. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, науковості, міждисциплінарності. Культурно-антропологічний підхід до проблеми передбачає вивчення людини на основі відтворення соціальних зв'язків у певній локації. У цьому випадку вивчається елемент повсякдення, одяг хористів через систему функціонування хорів та їх взаємодію. Застосовано такі загальноісторичні методи: історико-генетичний, термінологічного аналізу, порівняльний. Використання проблемно-хронологічного методу передбачає систематизацію подій в хронологічній послідовності, що дозволило прослідкувати можливості використання парадного одягу хористів не для одного хору, а також те, як на ці процеси впливали економічні чинники. **Наукова новизна** роботи полягає в оприлюдненні нових джерел та спробі реконструювати урочистий та повсякденний одяг чоловіків та хлопчиків, які були півчими Митрополичого хору у XIX столітті. **Висновки.** Завдяки збереженням архівним джерелам, а також зразкам художнього мистецтва XIX століття дізнаємося про стиль, матеріал з якого було виготовлено тканину та колір, а також елементи гардеробу хористів. Проведений порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що повсякденний одяг півчого нічим не відрізнявся від одягу міщанина середнього достатку. Основними елементами гардеробу були картуз, шинель, сюртук, штани та тулуп. Для їх пошиття використовувалися недорогі тканини – нанка, сукно, пестрядь. На відміну від повсякденного, урочистий одяг Митрополичих півчих вирізнявся використанням дорогої оксамитової тканини червоного або синього кольору з позолоченим оздобленням та китицями. Зібрана інформація допоможе читачу уявити зовнішній вигляд Митрополичих півчих XIX століття.

Ключові слова: Маковський В. Є., Митрополичий хор, повсякденний одяг півчого, урочистий одяг півчого, XIX століття.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та культурне взаємопроникнення не заважають багатьом націям зазирати в колективне підсвідоме та прагнути збагнути у чому ж власна сила та неповторність. Історія церковних хорів Київської єпархії дозволяє розкрити чимало аспектів культурної неповторності українців через призму музичної культури та повсякдення її творців. До таких належить й спроба з'ясувати те, який одяг носили півчі одного конкретного хору – Митрополичого. Вивчення деталей повсякдення цього хору робить публікацію актуальною.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідження матеріальної культури – тема не нова. Інтерес до вивчення зовнішнього вигляду давно існує в істориків, етнографів, краєзнавців та культурологів. Відтак, є чимало праць українських та російських дослідників, в яких побіжно йдеться про моду XIX століття у містах та селах Російської імперії. Переважно вивчалось буденне вбрання різних верств суспільства. Для порівняння буденного гардеробу міщан XIX століття з гардеробом півчих Митрополичого хору в статті задіяні матеріали, зібрані в праці Л. Беловінського [Беловинский, 1995]. Предмети урочистого та буденного гардеробу півчих ще не були предметом наукових досліджень. Більшість інформації для публікації почерпнуто з архівних джерел та творів мистецтва. Використано справи фондів Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря (Ф.169) та Києво-Печерської Лаври (Ф.128) Центрального державного історичного архіву міста Києва, в яких є дані про одяг хористів або їхні звернення з проханнями про матеріальну допомогу на поновлення гардеробу.

Мета статті – проаналізувати наявну інформацію про основні предмети гардеробу міських чоловіків у XIX столітті та порівняти її з інформацією про одяг хористів. Відтворити образи урочистого вбрання півчих Київського митрополита за допомогою інформації з архівних джерел, картин та фото.

Виклад основного матеріалу. Одяг – це предмет матеріальної культури, який несе багато інформації про його власника. За зовнішнім виглядом можна визначити соціальний статус, матеріальну забезпеченість, характер людини і навіть професійну приналежність. Головний атрибут одягу лікаря – це білий халат, військового – мундир, священника – риза тощо. Особливий тип одягу був і в півчих Митрополичого хору – найпрестижнішого церковного хору єпархії, до якого мріяли потрапити чи не усі чоловіки та хлопчики (жінки здебільшого не допускалися ні до співу, ні до читання у церкві), які мали хист до співу. Привабливим для майбутніх хористів був досить банальний фактор – забезпечення продуктами та одягом. Київські архієреї у XIX столітті добре дбали про своїх підопічних: дорослим півчим, окрім повного забезпечення, виплачували ще й невеликі кошти, а малі отримували освіту за училищною програмою.

У Архієрейського хору було два комплекти одягу: повсякденний та для урочистих богослужінь. Повсякденним одягом півчих забезпечував Митрополичий дім. На той час він нічим не відрізнявся від одягу звичайного міського жителя середнього достатку. До прикладу, киянин у XIX столітті носив сюртук (на початку XIX століття був нижче коліна, але з кожним десятиліттям ставав коротшим). Молодь носила однобортні піджаки, що нагадували сильно укорочений сюртук. Щодо кольорової гами, то найчастіше використовувалася тканина чорна або темні відтінки інших кольорів. Верхній одяг підшивався шовковою або шерстяною оборкою в колір тканини. Літом для пошиття одягу використовували легкі світлі тканини, інколи в клітинку. У 40-х роках у чоловічу моду входять однобортні або двобортні жилети з коміром із напівсукна, оксамиту, плюшу, білого і кольорового піке. Прості панталони з атласними лампасами або відстроченими швами, або брюки, які носили з піджаками. Головними уборами були фуражки і картузи [Беловинский, 1995: 101].

Як зазначає Беловінський Л.: «В 70 – 80-х гг. мужская мода окончательно стабилизировалась, шло только упрощение линий. В этот период появляются брюки современного типа, с заглаженной складкой, без штрипок, с отворотами внизу» [Беловинский, 1995: 103]. У кінці XIX – на початку XX століття костюм із піджаком або сюртуком став повсякденним одягом, а у 1910-х роках піджак – базовим елементом гардеробу для чоловіків різного віку та статусу. У теплу пору року використовували білі або світлі тканини, поєднуючи темний верх зі світлим низом і навпаки. Інколи доповнювали такий костюм жилетом.

Модні тенденції у XIX столітті існували, але їх дотримувалися переважно заможні верстви населення, адже це було дорогим задоволенням. Міщани одягалися у змішаному стилі, використовуючи в одязі елементи традиційного народного костюма та спрощеного міського. Тільки купці, більш заможна верства населення, тяжіли до дворянства як у побуті, так і в одязі. Беловінський Л. звертає увагу на процеси культурної дифузії в одязі: «Квалифицированные рабочие непременно приобретали хорошо сшитую пиджачную пару, котелок, носили галстук на стоячих накрахмаленных воротниках, а иногда и сюртук с жилетом. В целом разрушение сословных перегородок вело к стиранию резких границ и во внешнем облике, а разнородные настроения приводили даже к своеобразной «диффузии» в costume» [Беловинский, 1995: 104].

З архівних джерел відомо, що саме входило до гардеробу півчих Михайлівського Золотоверхого монастиря у 1843 році [ЦДІАК. Ф.169. Оп.2 (ст.5, §14). Спр.7. Арк.5]. До набору повсякденного одягу для дорослих хористів належали: суконна шинель на підкладці (на 3 роки), суконний сюртук (на 2 роки), нанковий сюртук, нанкові штани, суконний картуз, 3 пари білизни та 15 рублів на чоботи (на 1 рік). Малих півчих забезпечували простим тулупом із суконною підкладкою (поки не зноситься), суконним сюртуком на підкладці та теплим картузом (на 2 роки), пестрядєвим літнім халатом, нанковим літнім сюртуком, нанковими штанами, нанковим жилетом, теплою нанковою ватною курткою, 3-ма парами білизни, 2-ма парами чобіт, картузами суконними літніми (на 1 рік).

У праці Беловінського Л. В. знаходимо пояснення та зображення зазначених предметів гардеробу та матеріалів, з яких вони були виготовлені: «Сюртук (рис. 1) [Беловинский, 1995: 106] – мужская одежда до колен или немного выше, одно- или двубортная, глухая или с открытой грудью, со стоячим или отложным воротником, в талию, с узкими длинными рукавами» [Беловинский, 1995: 106]. Сюртуки були на дві пори року – теплу та холодну. Легкі сюртуки для дітей та дорослих виготовляли з нанка – однієї із найдешевших бавовняних тканин: грубої, щільної, жовтуватого або сірого кольору [Беловинский, 1995: 35]. Таку тканину використовували здебільшого бідняки. Теплі сюртуки виготовляли із сукна – щільна тканина з вовняного або напіввовняного прядива, на лицьовій поверхні якої утворюється

повстяноподібний застил, що закриває переплетення ниток [Словник української мови, 1978: 831].

Рис. 1. Сюртуки. XIX століття

Чоловіки та хлопчики хористи носили також картузи (рис. 2) [Верещагін, 1880 – 1901] – «мужской головной убор типа фуражки (рис. 3) [Верещагін, 1866] с высоким околышем и низкой полужесткой тульей, с козырьком, суконный, полотняный либо меховой, имевший высокой отворотный клапан сзади» [Беловинский, 1995: 105]. Завдяки картинам «Парень в черном картузе» та «Бурлак в фуражке» відомого російського художника XIX століття Василя Верещагіна можна побачити, як саме виглядали головні убори. На картинах цього художника є безліч зображень людей в різноманітних головних уборах.

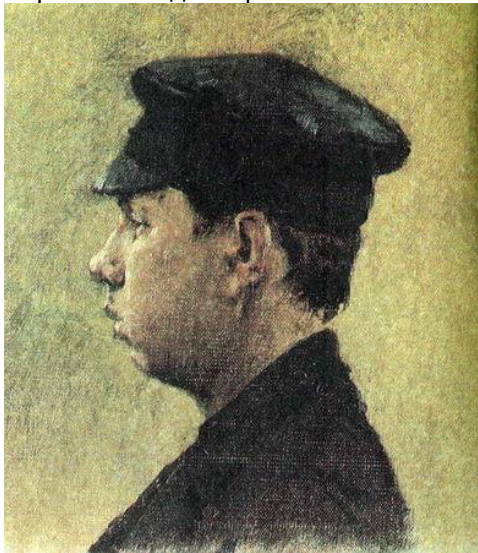

Рис. 2. Верещагін В. Хлопець в чорному картузі. 1880 – 1901 рр.

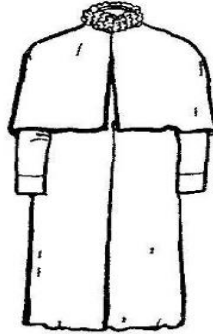
Рис. 3. Верещагін В. Бурлак у фуражці. 1866 р.

Ще одним цікавим елементом гардеробу, який згадується у переліку одягу для хлопчиків, був літній халат – предмет напівдомашнього образу із пестряді – дешевої тканини, яка виготовлялася із залишків пряди різної якості (льон, шерсть) та різного кольору, що мала злегка шерстку поверхню. Колір зазвичай був строкатий, інколи в дрібну клітинку.

Оскільки Архиерейський хор був на повному утриманні, то півчі час від часу зверталися безпосередньо до Київського митрополита з проханнями оновити гардероб: «Сюртуки обветхли... ничего нет кроме шинелей». Таке прохання було написане 1816 року до Іринія Фальковського. Наступного ж дня митрополит дав завдання «Главному Надзирателю певчих», щоб той склав список необхідного одягу для півчих хору, а потім: «Объявить всем певчим, что одежда и прочие принадлежности, будут им впредь доставляемы по точной силе сего печатного Расписания, сверх которого не должны они ничего более требовать» [ЦДІАК. Ф.169. Оп.1. Спр.51. Арк.21]. Схоже звернення надійшло 13 вересня 1818 року, у якому півчий Сергій Окулевич пише «Прошение» до митрополита Іринія і просить дозволу харчуватися у монастирській трапезній та виділення коштів на одяг, пояснюючи, що походить із бідної сім'ї, яка

.....
не може забезпечити найпростіших потреб. Щедрий митрополит розпорядився виділити 30 рублів для хлопця [ЦДІАК. Ф.169. Оп.1. Спр.51. Арк.24]. А 25 вересня 1818 року до нього звертається хорист Костянтин Розумовський, який зазначає, що його шинель надто стара, тому просить грошей на зимовий одяг. У відповіді вказано, що потрібно виділити 37 рублів, а шинель повернути [ЦДІАК. Ф.169. Оп.1. Спр.51. Арк.26].

Так, зі звернень хористів до митрополита дізнаємося, що до того, як в моду ввійшли сюртуки, найпоширенішим верхнім одягом була шинель (рис. 4). Прообраз шинелі з'явився в російській армії наприкінці XVIII століття. Поступово цей елемент чоловічого гардеробу перейшов у цивільну моду. З XIX століття суконні шинелі взимку носила значна частина чоловічого населення – від гімназистів і студентів до пожежників та держслужбовців [Беловинский, 1995: 102]. Не стали винятком і митрополичі півчі. Гімназисти носили двобортні шинелі світло-сірого кольору, прикрашені двома рядами срібних ґудзиків. Шинелі шили із сукна на хутряній підкладці або драпі – усе залежало від рівня достатку.

Шинель. 1840 е.гг

Рис. 4. Шинель. XIX століття

Щодо урочистого одягу Митрополичих півчих, то це була своєрідна професійна уніформа, яка повинна передавати єдність хору та його статус, а також урочистість богослужбового дійства. Урочиста форма не зберігалася у хористів, а лише видавалася їм за потреби. Такою потребою міг бути візит півчих разом із Митрополитом до столиці імперії, або ж навпаки – візит імператора до Києва. На найбільші православні свята півчі також одягали урочистий одяг: на Великдень, Різдво, Успіння Богородиці, храмове свято тощо. За урочистими костюмами доглядала спеціально уповноважена особа. Ця людина займалася також і закупкою тканин та замовленням нового одягу. При Києво-Печерській лаврі існувала швейна майстерня, яка забезпечувала потреби монастирської братії, священників, митрополита та півчих одягом.

Пошив урочистого одягу для півчих вартував чималих коштів, тому не рідко зустрічалися випадки, коли старий урочистий одяг у Архієрейського хору купували управління монастирів та соборів менш заможних. Такий випадок зафіксовано в одному із джерел. Києво-Печерська лавра пропонує Софійському Собору купити такий одяг: «В настоящее время имеют в Лавре форменную одежду певческого хора не встречается надобности, потому нахожу возможность уступить таковую Киево-Софийскому Кафедральному Собору: 11 кунтушей больших во всей исправности с новыми приборами шнуров и кистей по 50 руб. – 550 руб., 2 кунтуша малых с такими же приборами шнуров и кистей по 44 руб. – 88 руб. и 9 кунтушей таких же (малых) с поддержанными приборами шнуров и кистей по 38 руб. – 342 руб. А всего 22 кунтуша в общей сложности стоят 980 руб» [ЦДІАК. Ф.128. Оп.1заг. Спр.2799. Арк.6].

Виникає запитання: чому Києво-Печерській лаврі більше не потрібна урочиста форма одягу для півчих? Очевидно тому, що Митрополича кафедра, а відповідно і Митрополичий хор у 1880-х роках були при Софійському Соборі. Протоієрей П. Лебединцев, який дбав про одяг митрополичих півчих при Соборі вважає, що Лавра завищує ціну на одяг: «Бывшая несколько лет в употреблении певческая форменная одежда не может быть принята от Лавры за объявленную цену так как пошить 12 кунтушей на больших ростом и 12 на малых ростом из нового материала обойдется лишь 480 рублей» [ЦДІАК. Ф.128. Оп.1заг. Спр.2799. Арк.6]. Підтвердженням того, що Софійський Собор не придбав одяг у Києво-Печерської лаври, є фото кінця 1880-х років (рис. 5) [Пархоменко].

На ньому зображений той самий хор, для якого Петро Лебединцев хотів придбати одяг, – славнозвісний хор регента Якова Калішевського (по центру). Чітко видно, що півчих рівно 24 – 12 дорослих та 12 малих. Очевидно, що для хористів Софійського собору пошито дешевший варіант урочистої форми для півчих, який відрізнявся від усталеної церковної моди початку та середини XIX століття. Тоді святковим одягом для півчих митрополита слугували кунтуші

червоного або синього кольору із дорогої тканини, прикрашені позолоченим орнаментом та китицями. Такий одяг бачимо на картинах.

Рис. 5. Яків Калішевський (у центрі) з хором київського Софійського собору, кінець 1880-х рр.

Відомий російський художник XIX століття, член Петербурзької Академії художніх мистецтв Володимир Єгорович Маковський у своїй картині «Півчі на кліросі» (рис. 6) [Маковський, 1870] зобразив хористів в урочистому вбранні під час богослужіння. На цій картині зображено п'ятьох дорослих чоловіків одягнених у яскраві червоні кунтуші, прикрашені позолоченими стрічками вздовж коміра, на рукавах та на плечах, а також із золотистими китицями. Картина зберігається у Севастопольському художньому музеї ім. М. П. Крошицького.

Рис. 6. Маковський В. Є. Півчі на кліросі 1870 р.

Висновки. Отже, повсякденний одяг хориста нічим не відрізнявся від одягу звичайного міського жителя XIX століття середнього достатку. Півчі одягалися просто, тканини були дешевими. Але варто зауважити, що нові предмети гардеробу шили за потребою хористів, інколи щороку. Основними елементами гардеробу були картуз, шинель, сюртук, штани та тулуп; нижньою білизною та чоботами півчих також забезпечували. Для їх пошиття використовувалися недорогі тканини – нанка, сукно, пестрядь. А от урочиста форма одягу Митрополичих півчих була вишуканою та дорогою, для її пошиття використовували оксамитову тканину червоного або синього кольору з позолоченим оздобленням та китицями. Презентабельність Митрополичого хору була важливою і на такому вбранні не економили. Тільки наприкінці XIX – на початку XX століття відбувається поступовий відхід від пишності в одязі. Особливо в урочистому, хоча і буденний також спрощується. Поступово починають домінувати прості лінії та форми. Кольори також використовували менш яскраві, без позолоти та коштовних оздоблень. Навіть золоті та срібні ґудзики у чоловічому повсякденному гардеробі стають великою рідкістю. Зібрана інформація допоможе сучасному читачу краще уявити зовнішній вигляд Митрополичих півчих XIX століття, а також буде маленькою сходинкою до наступних досліджень.

Джерела та література:

- Беловинский, Л. (1995). *История русской материальной культуры: Учебное пособие. Часть I.* Москва: Издательство МГУК, 112 с.
- Білодід, І. (ред.). (1978). *Словник української мови* (в 11 т. Т.9). Київ: Наукова думка. 831 с.
- Верещагин, В. (1866). *Бурлак в фуражке*. URL: <https://www.booksite.ru/vereschagin/13.html>
- Верещагин, В. (1880-1901). *Парень в черном картузе*. URL: https://www.booksite.ru/vereschagin/13_4.html
- Маковский, В. (1870). *Певчие на клиросе*. URL: <https://vsdn.ru/museum/catalogue/exhibit13916.htm>
- Пархоменко, Л. Легендарний Яків Калішевський в українській хоровій культурі. URL: <https://parafia.org.ua/person/kalishevskyj-yakiv/comment-page-1/>
- ЦДІАК – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

Ирина Кривошея

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Киевский митрополичий хор в XIX веке: реконструкция одежды певчих

Аннотация. Цель – проанализировать известную информацию об основных предметах мужского гардероба горожан в XIX веке и сравнить ее с данными об одежде хористов. Воссоздать образы торжественного наряда певчих Киевского митрополичьего хора с помощью письменных архивных и визуальных (картин и фото) источников.

Методология исследования опирается на принципы историзма, системности, научности, междисциплинарности. Культурно-антропологический подход к проблеме предполагает изучение человека на основе воспроизводства социальных связей в определенной локации. В данном случае изучается элемент повседневности, одежда хористов через систему функционирования хоров и их взаимодействие. Применены следующие общеоисторические методы: историко-генетический, терминологического анализа, сравнительный. Использование проблемно-хронологического метода предполагает систематизацию событий в хронологической последовательности, что позволило проследить возможности использования парадной одежды хористов не для одного хора, а также то, как на эти процессы влияли экономические факторы. **Научная новизна** работы заключается в раскрытии новых источников и попытке реконструировать торжественную и повседневную одежду мужчин и мальчиков, которые были певчими Митрополичьего хора в XIX веке.

Выводы. Благодаря сохранившимся архивным источникам, а также образцам художественного искусства XIX века узнаем о стиле, материале из которого было изготовлено ткань и цвет, а также элементы гардероба хористов. Проведенный сравнительный анализ позволяет утверждать, что повседневная одежда певчего ничем не отличался от одежды горожанина среднего достатка. Основными элементами гардероба были картуз, шинель, сюртук, брюки и тулуп. Для их пошива использовались недорогие ткани – нанка, сукно, пестрядь. В отличие от обычной, торжественная одежда митрополичьих певчих отличалась использованием дорогой бархатной ткани красного или синего цвета с позолоченной отделкой и кистями. Собранная информация поможет читателю представить внешний вид митрополичьих певчих XIX века.

Ключевые слова: Маковский В. Е., Митрополичий хор, повседневная одежда певчего, торжественная одежда певчего, XIX век.

Iryna I. Kryvosheia

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Dr (History), Professor (Ukraine)

The Kyiv Metropolitan Choir in the XIX century:
reconstruction of choirmen's clothes

Abstract. The purpose of the article is to analyze the known information about the main items of men's wardrobe of the bourgeois in the XIX century and compare it with the data on the choirmen's clothes. To recreate the images of the ceremonial choirmen's clothes of the Kyiv Metropolitan Choir using written archival and visual (paintings and photos) sources. **The research methodology** is based on the principles of historicism, consistency, scientific character, and interdisciplinary. The cultural and anthropological approach to the problem involves the study of a person on the basis of the social ties reproduction in a particular location. In this case, the element of everyday life, the clothes of

the choirmen are studied through the system of the choirs' functioning, and their interaction. The following general historical methods were applied: historical-genetic, terminological analysis, and comparative. The use of the problem-chronological method presupposes the systematization of events in chronological sequence, which made it possible to trace the possibilities of using the ceremonial clothes of choirmen for more than one choir, as well as how these processes influenced on economic factors. **The scientific novelty** of the article consists in the disclosure of new sources and an attempt to reconstruct the ceremonial and everyday clothes of men and boys who were the choirmen of the Metropolitan Choir in the XIX century. **Conclusions.** Thanks to the saved archival sources, as well as samples of art in the XIX century, we learn about the style, the material from which the fabric and color were made, as well as the elements of the choirman's wardrobe. The comparative analysis allows us to assert that the daily clothes of the choirman did not differ in any way from the clothes of the middle-class bourgeoisie. The main elements of the wardrobe were a cap, an overcoat, a frock coat, trousers, and a sheepskin coat. For its sewing were used inexpensive fabrics such as nankin, cloth, and motley fabric. The difference from the usual and ceremonial clothes of metropolitan choirmen was distinguished by the use of red or blue velvet fabric with gilded trim and tassels. The collected information will help the reader to imagine the appearance of the metropolitan choirmen of the XIX century.

Key words: Makovskiy V.E., the Metropolitan Choir, daily clothes of a choirman, ceremonial clothes of a choirman, XIX century.

References:

- Belovinskiy, L.** (1995). *Istoriya russkoy materialnoy kultury: Uchebnoe posobie* [History of Russian Material Culture: Textbook.]. Chast I. Moskva: Izdatelstvo MGUK, 112 s. [in Russian].
- Bilodid, I. (red.).** (1978). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian language Dictionary] (v 11 t. T.9). Kyiv: Naukova dumka. S. 831. [in Ukrainian].
- Vereshchagin, V.** (1866). *Burlak v furazhke* [Burlak in a peaky cap]. URL: <https://www.booksite.ru/vereschagin/13.html>. [in Russian].
- Vereshchagin, V.** (1880-1901). *Paren v chernom kartuze* [The guy in the black cap]. URL: https://www.booksite.ru/vereschagin/13_4.html. [in Russian].
- Makovskiy, V.** (1870). *Pevchie na klirose* [Choirmen on the choir balcony]. URL: <https://vsdn.ru/museum/catalogue/exhibit13916.htm> [in Russian].
- Parkhomenko, L.** *Leghendarnyj Yakiv Kalishevsky v ukrainskij khorovij kulturi*. [Legendary Yakiv Kalishevsky in Ukrainian choral culture]. URL: <https://parafia.org.ua/person/kalishevskyj-yakiv/comment-page-1/>. [in Ukrainian].
- CDIAK** – Centralnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [Central State Historical Archives]. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 23.07.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 01.09.2020 р.